

In deze rubriek wordt verslag gedaan van bijeenkomsten, congressen en andere gebeurtenissen, die mogelijk interessant zijn voor kwalitatieve onderzoekers. Informatie sturen naar Henk Kleijer. Email: kleijer@siswo.uva.nl

CONFERENTIE

Bereiken en verstaan bij het tienjarig bestaan van het Verwey-Jonker Instituut

Jeanine Evers

Het Verwey-Jonker Instituut maakt deel uit van de kennisinfrastructuur van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Dit instituut organiseerde in de maanden september en oktober 2003 vier conferenties om haar tienjarig bestaan te vieren. De middagconferentie 'Bereiken en verstaan. Hoe de onderzoeker de burger (mis)verstaat', was bedoeld om met onderzoekers en gebruikers in gesprek te komen over hoe respondenten 'bereikt' worden. De nieuwe directeur, Hans Boutellier was dagvoorzitter.

Het plenaire gedeelte

Boutellier onderscheidde in zijn inleiding drie kanten aan het thema 'bereiken en verstaan'.

- Praktisch: hoe bereik je letterlijk bepaalde groepen, zoals bijvoorbeeld allochtonen?
- Methodologisch: welke instrumenten heb je om respondenten te 'bereiken', waarbij hij kanttekeningen plaatste bij de survey als methode.
- Inhoudelijk: wat is de aard van het resultaat? Wil de respondent dit type onderzoek wel? Wanneer ben je tevreden?

Dit laatste punt overstijgt naar zijn mening de controverse tussen kwalitatief en kwantitatief onderzoek. Hij noemt het voorbeeld van onderzoek onder prostituees die in interviews aangeven hun werk vrijwillig te doen, terwijl jij daar, als 'betrokken onderzoeker' twijfels over hebt. De ethische vraag is dan: wat doe je? Prik je erdoorheen of neem je genoegen met (en voor waar aan) wat de respondent zegt?

De *keynote speaker*, Stella Braam, participierend *undercover* journaliste, hield vervolgens een prikkelend betoog over haar ervaringen met daklozen in Amsterdam. Ze is een tijd lang opgetrokken met een groep zwervers in Magna Plaza, een winkelcentrum in Amsterdam, en ze was betrokken bij de verhuizing van een deel van de groep naar Schiphol, een walhalla voor daklozen (warm, droog, gratis toiletten, stopcontacten voor de waterkoker, hamburgertent 24 uur per dag open en de supermarkt vlakbij). Braam ziet een verband tussen het toegenomen aantal 'gekken' op straat en de extramuralisatie van de GGZ. Deze begon in Amsterdam zonder dat de ambulante hulpverlening geregeld was, waardoor er geen adequate opvang voor ex-instellingsbewoners was. Voorts meent Braam dat er toenemende agressie onder zwervers optreedt als gevolg van het tegenwoordig populaire *zero tolerance* beleid (dat leidt tot slaapdeprivatie doordat de zwervers steeds opgejaagd worden), alsmede het toenemend gebruik van *crack* (waardoor mensen gewoon gek worden). Tot haar verbazing kwam ze veel zwerfende WAO'ers tegen; zij ziet daarom wel iets in het zoveel mogelijk werkzaam houden van WAO'ers als een soort preventie tegen een zwerfend bestaan. De groep die op een gegeven moment naar Schiphol verhuisde (deze is daar inmiddels weer verjaagd), bleek als een kleine 'gemeenschap' te gaan functioneren; er ontstond een vorm van solidariteit in de groep en men ging onder elkaar een bepaalde orde handhaven. Braam, die onder andere bekend werd vanwege haar extreme vorm van *going native* (ze ging zelf aan de drugs), is het niet eens met de verguizing in haar eigen beroepsgroep over haar gebrek aan afstandelijkheid. Ze heeft langdurige nabijheid nodig om tot de kern van haar onderzoeksgroep door te dringen (ervaren participerende observatoren zullen het geheel met haar eens zijn, getuige bijvoorbeeld de bijdragen in de KWALON-rubriek 'In het spoor van Malinowski'). Zij ziet het zelf als een omissie in haar voorbereiding dat ze geen begeleiding had geregeld; iemand bij wie ze gaande haar veldwerk haar verhaal had kunnen doen (*debriefing*), en die haar had kunnen weerhouden van te diepe betrokkenheid, tot aan drugsgebruik toe. Over haar *undercover* methode geeft Braam aan dat die een extra nadruk op ethiek vereist, omdat haar onderzochte groep niet weet dat ze onderzocht wordt en dus niet vrijwillig participeert in het onderzoek. Voor Braam betekent dit allereerst dat ze nooit zal 'uitlokken' (een soort interviewachtige situatie oproepen), dat ze zo onopvallend mogelijk in de groep meedraait en dat ze alle informatie niet één, twee, of drie keer controleert bij andere bronnen, maar nog veel vaker. Ze geeft ook aan dat het 'onopvallend' meedraaien niet altijd meeviel; ze heeft wel ingegrepen door zaken die ze waarnam bij autoriteiten aan te kaarten en kreeg daar nul op het rekest. Hulpverleners willen deze groep niet zien, meent Braam. Tot slot is haar stelling voor de dag: geen enkele groep is onbereikbaar, maar je moet de tijd hebben. En die is er steeds minder in deze snel-snel-snel-maatschappij.

Workshop ‘Voorbij de conclusies’

Na het plenaire gedeelte splitste het gezelschap zich op in drie workshops. Ik koos voor de workshop ‘Voorbij de conclusies: het belang van de dialoog over de bevindingen’.

De workshopleider, Rob Lammerts, begon met de centrale vraag: Hoe voorkom je dat onderzoeksresultaten in de praktijk niet worden gebruikt? Hij verwees daarbij naar hoogleraar Sociaal Beleid, Erik de Gier, die stelt dat niet de kennis moet worden vergroot, maar de toegankelijkheid van kennis. Deze stelling roept vragen op zoals: welk soort kennis, voor wie toegankelijk, hoe te integreren in onderzoeksproces? Lammerts wilde met een inleiding over het zogenaamde *activerend onderzoek*, aantonen hoe zij dit op het Verwey-Jonker Instituut hebben aangepakt in hun onderzoek naar lokaal beleid voor sociale activering, ‘Van kennis over naar kennis voor’. Bij dit activerend onderzoek gaat het om de verzameling van kennis over sociale praktijken, met de bedoeling die praktijken te verbeteren. De structuratietheorie van Giddens wordt daarbij als uitgangspunt voorgesteld. Men heeft een emancipatoir doel en ontwikkelt in samenspraak met betrokkenen in twee stappen een plan van aanpak. Dat bestaat uit concrete (experimentele) projecten die beogen de beleidspraktijk in een andere richting te buigen. In de derde fase worden deze projecten geïmplementeerd en in de laatste fase van het onderzoek worden de experimentele projecten geëvalueerd en omgezet in beleid. Dit doet men via een zogenaamde werkconferentie, waarbij de conceptconclusies en aanbevelingen van de onderzoekers aan alle betrokken worden voorgelegd en aangescherpt. Het idee erachter is dat door deze werkwijze het draagvlak voor de uiteindelijke aanbevelingen groter zal zijn, wat de implementatiekans verhoogt.

De discussie na Lammerts’ uiteenzetting draaide om twee punten: het verschil van dit activerend onderzoek met handelingsonderzoek, en de machtskwestie: uiteindelijk hebben niet de participanten maar de wethouder (en nu ook de raad) de beslissingsmacht. Hoe ga je daarmee om?

Wat het eerste punt betreft, gaf Lammerts aan dat, ook al zal Coenen het daar niet mee eens zijn, zijn werkwijze gezien kan worden als exemplarisch handelingsonderzoek. Een verschilpunt is de snelheid waarmee zijn onderzoek gedaan wordt en het gebruik dat hij maakt van instrumenten uit het vormings- en opbouwwerk. Hij gebruikt de methode van de ‘toekomstwerkplaats’ (vanuit de analyse van een situatie moet er een plan van aanpak komen) en de *leadership/supportgroup* methode (waarbij een situatie door middel van een specifieke vorm van vraagstelling van meerdere kanten belicht wordt).

Wat het tweede punt betreft (macht), werd door verschillende deelnemers opgemerkt dat daar in Lammerts’ verhaal weinig aandacht voor is, terwijl dat juist een kernvraagstuk is in Giddens’ theorie. Niet alleen de politieke beslis-

macht, maar ook de verschillen in machtspositie tussen deelnemers aan het activerende onderzoek (sommigen houden zich mogelijk gedeisd uit angst voor repercussie op de werkvloer) en verschillen in verbale vermogens. Lammerts antwoordde hierop dat politieke bewindvoerders aan het begin en aan het einde van het proces bij de beraadslagingen worden betrokken.

Terugkomend op de beginvraag van deze workshop merkte Lammerts op dat hij weinig zicht heeft op de effecten van een dergelijke werkwijze op de lange termijn. Hij kent een voorbeeld waar de betrokken gemeente zelf na drie jaar de tijd nam om het ingeslagen pad nog eens te herijken en te zien of men nog op de ingeslagen koers lag. Voorts meent hij dat het politiek en maatschappelijk klimaat (of men geld wil vrijmaken voor dit soort interactieve processen en experimentele projecten) van groot belang is voor het kunnen uitvoeren van dit type onderzoek.

In de plenaire discussie na de workshops werd nog eens de aandacht gevestigd op de verschuivende rol van de onderzoeker richting procesbegeleider. De aanwezigen spraken zich uit tegen het nemen van verantwoordelijkheid van de onderzoeker voor de implementatie van een dergelijk traject. In de workshop was al de vraag aan de orde gekomen of de onderzoeker zelfs de laatste fase (evaluatie van experimenten en aanscherping aanbevelingen) op zich moest nemen. Lammerts liet weten dat ze daar op het Verwey-Jonker Instituut ook nog niet uit zijn.

Al met al was het een interessante middag en het Verwey-Jonker Instituut verdient een pluim voor het op zo open wijze willen reflecteren op en confereren over de door hen zelf gevolgde werkwijze.

COMPASSS: een brug tussen kwalitatieve en kwantitatieve analyse?

Harrie Jansen

Op 16 en 17 september 2003 werd respectievelijk in Louvain-la-Neuve en Leuven de oprichtingsconferentie gehouden van het samenwerkingsverband COMPASSS, het genootschap voor Comparative methods for the advancement of systematic cross-case analysis and small-n studies (www.compass.org). Hierin participeren voornamelijk Belgische universitaire afdelingen met enkele buitenlandse connecties: Daishiro Nomiya uit Tokyo, Paul Pennings van de VU (politicologie) en bovenal de *founding father* van de Qualitative Comparative